

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA SOCIOLOGIE, ANDRAGOGIKY A KULTURNÍ
ANTROPOLOGIE

Bečva 2020: Ekologická havárie jako katalyzátor občanského aktivismu

Bakalářská diplomová práce

Studijní program: Kulturní antropologie

Autor: Zbyněk Grepl

Vedoucí práce: Mgr. Jaroslav Šotola, Ph.D.

Olomouc 2023

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci na téma Bečva 2020: Ekologická havárie jako katalyzátor občanského aktivismu vypracoval samostatně a uvedl v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použil.

V Olomouci dne Podpis

Anotace

Jméno a příjmení:	Zbyněk Grepl
Katedra:	Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie
Obor studia:	Kulturní antropologie maior, portugalská filologie minor
Obor obhajoby práce:	Kulturní antropologie
Vedoucí práce:	Mgr. Jaroslav Šotola, Ph.D.
Rok obhajoby:	2023

Název práce:	Bečva 2020: Ekologická havárie jako katalyzátor občanského aktivismu
Anotace práce:	Tato případová studia zpracovává téma občanského a environmentálního aktivismu, který se vzedmul v reakci na ekologickou havárii na řece Bečvě ve Valašském Meziříčí v září roku 2020 a následné vyšetřování kauzy. Jsou zde zkoumány sítě vztahů, které se mezi aktivisty ustanovily, a jejich vývoj v čase. Zvláštní důraz je klade na interpretační rámce, které aktivisté využívali, a na procesy formování a vyjednávání těchto rámců.
Klíčová slova:	občanská společnost, středovýchodní Evropa, environmentalismus, transakční aktivismus, ekologická havárie, rámování

Title of Thesis:	Bečva 2020: Ecological Disaster as a Catalyst for Civil Activism
Annotation:	This case study explores the topic of civil and environmental activism that emerged in response to an ecological disaster on the Bečva River in Valašské Meziříčí, Czech Republic, in September 2020, as well as to the subsequent investigation of the incident. It examines the networks of relationships established among activists and their evolution over time. Special emphasis is placed on the frameworks employed by activists and the processes involved in forming and negotiating these frameworks.
Keywords:	civil society, Central and Eastern Europe, environmentalism, transactional activism, ecological disaster, framing
Počet literatury a zdrojů:	18
Rozsah práce:	53 stran (74 571 znaků s mezerami)

Poděkování:

Děkuji svému školiteli, Mgr. Jaroslavu Šotolovi, Ph.D. za cenné rady, odborné vedení a vstřícnost při psaní této práce. Také děkuji svým rodičům za podporu během celého studia.

Obsah

Úvod	7
Teoretická část práce.....	9
1. 1. Síť aktivistů na Bečvě pohledem teorie sociálních hnutí.....	9
1. 2. Kontext Středovýchodní postsocialistické Evropy a občanská společnost České republiky.....	12
1. 3. Typologie občanského aktivismu v Česku, transakční aktivismus	16
1. 4. Teorie rámování	19
Základní úkoly interpretačního rámce	20
Strategické procesy rámování	21
Rezonance	23
Empirická část práce.....	25
2. 1 Cíl práce a výzkumné otázky	25
2. 2 Volba tématu.....	27
2. 3 Výzkumný design – případová studie.....	28
Umístění práce v typologii případových studií.....	29
Data a konkrétní metody	31
Respondenti	33
3. 1. Analýza a interpretace dat.....	36
Repertoár aktivismu na periferii.....	36
Rybář jako ideální aktivista	39
Transakční síť – experti, politici a neziskovky	40
Rámovací procesy a neradikalita jako strategie.....	42
3. 2. Diskuze	47
Závěr	49
Použité zdroje.....	51

Úvod

O české společnosti se v médiích mluví jako o stále polarizovanější a rozparcelované na vzájemně od sebe téměř oddělené světy. Když se však v září roku 2020 stala na řece Bečvě havárie, jejímž důsledkem byl úhyn přinejmenším 40 tun ryb, ale také prakticky všech dalších, méně viditelných částí říčního života, a co je možná ještě důležitější, zjevně netransparentní vyšetřování celé kauzy napojené na vrcholovou politiku, zdálo se, přinejmenším z prostředí médií i sociálních sítí, že se objevilo téma, ke kterému téměř každý zaujímá relativně jasné stanovisko: stala se velká křivda a stát se nechová, jak má, aby zjednal spravedlnost. Přestože se pro mnohé přes prvotní rozhořčení u televizních zpráv stala kauza pouze další špatnou zprávou a součástí pěny dní v období covidové pandemie, pro relativně velké množství lidí, motivovaných jednak environmentální újmou, jednak přesvědčením o nespravedlnosti spáchané ze strany státu a jeho funkcionářů reprezentovaných (reálně i symbolicky) tehdejším premiérem a předsedou parlamentního politického hnutí ANO 2011, se stala celá kauza impulzem k občanskému aktivismu. Předmětem této práce je právě tento aktivismus, respektive jeho formy, vztahy mezi aktéry, kteří se na něm podíleli, to, jaké interpretace o kauze strategicky i intuitivně vytvářeli, jak je vztahovali ke specifické české realitě a jak tyto interpretace ovlivnily jejich jednání.

V první, teoretické části, uvádím kauzu do kontextu teorie sociálních hnutí, jednak na obecnější rovině v pojetí M. Dianiho a D. della Porta, jednak na rovině teorie interpretačních rámců rozvinuté pro potřeby analýzy sociálních hnutí R. D. Benfordem a D. A. Snowem. Mimoto se v této části také věnuji specifickému českému kontextu. Rozebírám jednak problematiku občanské společnosti v kontextu zvláštností post-socialistické středovýchodní Evropy, jednak také typologii místního občanského aktivismu podle Ondřeje Císaře,

a to se zvláštním důrazem na takzvaný transakční aktivismus, popsany T. Petrovou a S. Tarrowem a dále rozvinutý J. Mazákem a T. Diviakem.

V empirické části nejprve představuji metodologickou stránku svojí práce. Popisuji zde její cíle, výzkumné otázky a své motivace zaměřit se právě na toto téma. Věnuji se v ní také výzkumnému designu, který jsem se rozhodl zvolit, tedy případové studii, jejím specifickým a způsobům uvažování nad výzkumnickou prací, které předpokládá. Presentuji zde povahu dat, ze kterých vycházím, okolnosti jejich získávání i metody, jakými s nimi nakládám.

V následující kapitole empirické části se na základě představené teorie věnuji analýze dat, vytvářím obraz zkoumané látky a hovořím o implikacích, které mají mnou zjištěné závěry v rámci české občanské společnosti.

Výzkumné otázky, jimiž se v této práci zabírám, jsou následující:

Hlavní výzkumná otázka: Jaká je povaha vztahů mezi aktéry spojenými občanským aktivismem, iniciovaným kauzou Bečva 2020; jak se tyto vztahy ustanovovaly a jak se proměňovaly v čase?

Dílčí výzkumná otázka 1: V jakých formách se projevoval aktivismus na Bečvě a čím je to podmíněné?

Dílčí výzkumná otázka 2: Jaké vztahy mezi sebou navázali jednotliví aktéři aktivismu, k čemu byly využívány a jak se proměňovaly v čase?

Dílčí výzkumná otázka 3: Jaké interpretační rámce postihující kauzu a sebe samotné aktivisté vytvářeli a jak byly vyjednávány?

Teoretická část práce

1. 1. Síť aktivistů na Bečvě pohledem teorie sociálních hnutí

Mario Diani a Donatella della Porta definují sociální hnutí jako *„sítě neformálních interakcí mezi pluralitou individuí, skupin nebo organizací angažovaných v politických konfliktech na základě sdílené kolektivní identity.“* (Mazák, 2016, str. 35) Členové sociálního hnutí mezi sebou navazují vztahy za účelem prosazení veřejného zájmu, ať už svého či jiné části společnosti, zpravidla těch marginalizovaných či znevýhodněných. Typickým adresátem tohoto snažení jsou elity, autority, jiné skupiny nebo hnutí, média a veřejné mínění.

K odlišení sociálních organizací od sociálního hnutí je dle Dianiho zásadní právě pluralita členů. Sociální hnutí není tvořeno jedinou organizací, ale je charakteristické spoluprací množství jednotlivců a formálních či neformálních skupin – například politických, nevládních, náboženských nebo zájmových organizací. Většina sociálních hnutí je kromě sítě neformálních interakcí charakterizována vzájemnou solidaritou a společnými názory a akcemi, které překračují sféru rutinních postupů v běžném životě. (Diani, 1992) Krom organizací odlišuje Diani sociální hnutí také od koalic, které jsou charakteristické instrumentální povahou interakcí mezi jejími členy, nutně svým trváním nepřesahují hranice jedné konkrétní situace a která nepodporují vznik kolektivní identity. (Diani, 1992)

Právě otázka kolektivní identity je bodem, v němž se tradiční definice sociálních hnutí rozcházejí. Jak Mazák upozorňuje ve své přehledové studii, existují hnutí, jejichž cílem je oslovit a zprostředkovávat komunikaci velmi rozmanitých skupin obyvatel, a proto na sdílení kolektivní identity mezi svými členy kladou velmi malý důraz. V souvislosti s těmito méně organizovanými a heterogenními hnutími je pak dle Mazáka vhodnější mluvit

spíše než o identitě o uvědomění si vzájemné solidarity mezi členy. (Mazák, 2016) Jako zástupce těchto hnutí uvádí Occupy Movement, jehož cílem byla globální podpora demokracie a zmenšení sociálních a ekonomických nerovností. Na příkladu tohoto hnutí lze také demonstrovat jistou diskutabilnost a nejasné hranice pojmu sociálního hnutí jako takového – nabízí se totiž otázka, zda Occupy vnímat jako různě po světě lokalizované protestní události, zda jde o samostatné sociální hnutí či zda je lepší chápat Occupy jako jeden z projevů hnutí za globální spravedlnost. (tamtéž)

V tomto ohledu jsem i já zvažoval v rámci teoretického uchopení předmětu svého výzkumu, zda se v něm může jednat o sociální hnutí – byť by se rozhodně v tomto případě nejednalo o emický termín, stejně tak jako si zapojení aktéři udržují jistý distanc i od nálepky aktivisty (což však nevnímám v kontextu české občanské společnosti jako něco neobvyklého, jak bude v této práci dále popsáno).

Pokud se jedná o zmíněná kritéria dle Dianiho, tedy existence sítě neformálních interakcí, pluralitu aktérů, ústřední téma, pod jehož záštitou vstupují členové hnutí do politického boje a sdílenou kolektivní identitu, zkoumaná aktivistická síť bezpochyby splňuje první dva: do rozmanitého množství neformálních interakcí spolu vstupovalo a vstupuje množství jak individuálních občanů, členů místních zájmových spolků rybářů, senátních, parlamentních i lokálních politiků, environmentálních neziskových organizací, stejně tak jako zástupců odborné veřejnosti. Konkrétní povaha těchto vztahů je pak předmětem empirické části této práce.

Za ústřední téma zde můžeme označit buď právní spravedlnost při vyšetřování viníka otravy řeky, širší rámec ochrany vodstva a ochranu životního prostředí jako takovou, nebo politický odpor vůči v té době dominantnímu politickému subjektu ANO 2011 a jeho předsedovi Andreji Babišovi. Všechna tato témata se různou měrou objevovala napříč celou sítí (a

někteří aktéři se s tím pro různé společenské implikace těchto dílčích témat snažili vědomě pracovat, jak také ozřejmím v empirické části práce), Za společného jmenovatele těchto dílčích témat bychom však mohli považovat *spravedlnost*, byť si uvědomuji míru abstrakce, která je k tomu třeba. Spravedlnost je však také motivace, kterou explicitně vyjádřili všichni, se kterými jsem hovořil, a zároveň také hodnota, která byla hojně využívána v komunikaci směrem k veřejnosti.

Dílčích identit, které aktéry spojují, je hned několik – některé jsou směrem k veřejnosti a k touze oslovit co možné nejširší potenciální publikum potlačovány, o čemž také budu později hovořit. U obou těchto kritérií se dostáváme ke stejnému problému, který Mazák ilustruje na příkladu hnutí Occupy a znovu narážíme na relativně nejasné obrysy pojmu sociálního hnutí v komplexní společenské realitě a ve specifickém sociokulturním kontextu – v mém případě v postsocialistické středovýchodní Evropě.

1. 2. Kontext Středovýchodní postsocialistické Evropy a občanská společnost České republiky

Aktivismus na Bečvě je třeba chápat jako projev české občanské společnosti s jejími specifiky a jako jev právě prostředím české občanské společnosti podmíněný. Občanská společnost (dále OS) je termín s množstvím více či méně širokých definic: V generalistickém pojetí znamená OS celou společnost či politický systém v tom nejširším smyslu, charakteristický volným trhem, sociálním pluralismem, veřejnou diskuzí o politických rozhodnutích a výkonem politické moci v souladu se zákony. Antropolog Ernest Gellner v tomto duchu chápe občanskou společnost jako téměř synonymní k pojmu *demokracie*, avšak s tím rozdílem, že navíc dokáže postihnout i sociální předpoklady existence demokratického systému. V maximalistickém pojetí označuje OS celou sféru společenského života mimo rodinu a stát, tedy jak neziskovou oblast, tak oblast trhu. Právě díky zohlednění trhu jako možného prostředku nastolení prosperity a udržení občanských práv tuto definici preferují konzervativní či neoliberální autoři. Minimalistické pojetí vnímá OS pouze jako sféru mimo rodinu, stát a trh, zahrnující všechny organizované i neorganizované formy aktivit nemotivovaných ziskem (Skovajsa, 2010).

Pro potřeby této práce pracuji s minimalistickou definicí Ondřeje Císaře, který chápe OS jako soubor na státu a zájmech soukromých firem relativně nezávislých zprostředkujících organizací a skupin (Císař, 2008). OS umožňuje v demokratických politických systémech realizovat občanům svá práva, hájit své zájmy a mít pod kontrolou výkon politické moci. Představuje prostor, v němž občané vycházejí ze soukromé a rodinné sféry, aby prosazovali své cíle, a to v opozici či v partnerství se dvěma dalšími systémy určujícími podobu moderního sociálního života, tedy se státem a trhem. (tamtéž).

V postsocialistické, středovýchodní Evropě (dále SVE) popisují výzkumníci už od počátku devadesátých let oproti zemím západní Evropy, starým

demokraciím i zemím postautoritářským, OS relativně slabou. Za měřítko síly OS je typicky považováno to, jak často občané do jejího prostoru vstupují, tedy míra individuální participace obyvatel na politickém procesu, jejich členství v politických organizacích, zapojení se do dobrovolnických skupin a sítí. (Petrova & Tarrow, 2007)

S relativní slabostí OS souvisí fakt, že postsocialistická společnost je mimo jiné charakteristická jasným oddělením veřejné a soukromé sféry života, kde lidé v relativně úzkých soukromých kruzích budují důvěrné vztahy a k většině veřejných organizací chovají značnou nedůvěru. (Petrova & Tarrow, 2007; Barness, 2006). Není však pravda, jak argumentují Tarrow a Petrova prostřednictvím výzkumu *Social capital in transition* M. Raisera, že by občané post-socialistických zemí neměli žádný zájem o politické dění, stejně tak se jejich postoje k veřejnému blahu neliší od postojů obyvatel etablovaných demokracií (v tomto konkrétním případě členských zemí OECD – Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj). Liší se ale způsob, jakým se tyto postoje propisují do reálného jednání obyvatel: výzkum ukazuje, že zájmy a postoje nekorelují se skutečnou participací občanů na aktivitách a v organizacích, které by tyto zájmy a postoje prosazovaly. (Petrova & Tarrow, 2007).

Vysvětlení slabé občanské společnosti v SVE je typicky dvojí, v každém případě však úzce spojené s dědictvím reálného socialismu a s postsocialistickou realitou. Vzhledem k tomu, že politická angažovanost byla v předrevolučním systému de facto vynucována a občané se voleb, manifestací či „dobrovolných“ akcí zúčastnit museli, tedy nemají kontinuální zkušenost s dobrovolnou participací na OS, v porevoluční době chápou nově nabytou svobodu nikoli jako svobodu k participaci, ale jako svobodu dobrovolně neparticipovat (Císař, 2013; Vráblíková, 2009). Ještě prozaičtější je vysvětlení slabé OS jako výsledku ekonomické restrukturalizace 90. let,

respektive krkolomné zkušenosti s ní, jako reakce na politickou nestabilitu doby a četné skandály, které pro ni byly typické. Ekonomická transformace, která nově jednak dala za úkol občanům nových demokracií věnovat mnohem větší úsilí zajišťování svých materiálních potřeb, čímž na politické otázky zbývá kapacit méně, zároveň redukovala budování demokracie na otázku zavedení kapitalismu a důležitost OS na symbolické rovině nebyla akcentovaná. Takto způsobené odcizení od politiky umocnil fakt, že zdaleka ne všechny naděje a ideály byly v tomto přechodném období naplněny a ctěny (Vráblíková, 2009, Císař, 2013).

Optikou 20. let 21. století, tedy přinejmenším 30 let od Sametové revoluce, považuji druhé z vysvětlení za uspokojivější. Narozdíl od pouhého odkazování se k dědictví komunistického režimu a k následné transformaci totiž zohledňuje i silný individualismus a rozdrobenost jednotlivých zájmů jakožto součásti reálného, žitého kapitalismu, a stejně tak i prostý fakt, že participaci na OS mohou věnovat pouze ty zdroje, které už jsem nevyčerpal reprodukcí vlastní bytosti.

O povaze české občanské společnosti hovoří i statistická data: z šetření Centra pro výzkum veřejného mínění vyplývá, že v roce 2021 zhruba 66 % občanů zastává názor, že o to, co si myslí obyčejní lidé, se zajímá jen menšina politiků. (Centrum pro výzkum veřejného mínění, 2021). Další 14 % uvedlo, že se o názory lidí ze zvolených politiků nezajímá nikdo. Dle výzkumu CVVM z března 2020 v žebříčku institucí a skupin obyvatel, které mají dle veřejného mínění vliv na rozhodování politiků, zastávají občané předposlední místo, zatímco na prvních příčkách se nacházejí *úplatky a korupce, zájmové skupiny a lobby a média* (Centrum pro výzkum veřejného mínění, 2020). V podobném duchu se nese většina dostupných statistik z posledních let zkoumajících důvěru občanů v politiku a veřejné instituce. Novější data bohužel nejsou dostupná, ale jistě by nebylo bez zajímavosti

zjistit, jakým způsobem se do problematiky propsaly roky pandemické krize, společenské a ekonomické jevy vyplývající z války na Ukrajině, inflace a obecně ekonomická recese.

Na tomto místě je také důležité říct, že přestože země SVE obecně mají v evropském měřítku OS poměrně slabé, Česká republika má svoji OS v měřítku SVE relativně silnou, a to například v procentuálním zastoupení dobrovolníků v populaci. Dobrovolnictví, míněno neplacené, nevynucené práci ve prospěch druhých, se v roce 2004 u nás věnovalo asi 32 procent obyvatel, což představuje podobné hodnoty jako v Belgii (32 %), Rakousku (28 %) nebo Nizozemsku (31 %). V Maďarsku (14 %), Rumunsku (14 %), Polsku (12 %) nebo Litvě (12 %) je relativní počet dobrovolníků výrazně nižší. Nabízí se otázka, v jakých organizacích se Češi dobrovolnický realizují a proč jsou hodnoty dobrovolné pomoci OOS relativně vysoké oproti ostatním zemím SVE. (Skovajsa, 2010) Dobrovolnická aktivita pravděpodobně směřuje hlavně k lokálním organizacím, a to především sportovním, do sdružení zahrádkářů, dobrovolných hasičů nebo rybářů. Těch jsou čeští občané relativně častými členy, dle výzkumu z roku 2020 se jich ve sportovních organizacích a občanských spolcích angažuje 23 % (Centrum pro výzkum veřejného mínění, 2020). Důležitou roli sehrála lokální zájmová organizace (místní oddělení Českého rybářského svazu) i v případě mého výzkumu a zdá se, že mimo centra jsou právě tyto organizace pro OS zásadní. Krom zájmových organizací, jako je právě ČRS, hrají v „ideální“ podobě OS významnou roli také organizace servisní, poskytující veřejnosti služby v sociální oblasti nebo ve vzdělávání, a především organizace advokační, jejichž cílem je prosazování zájmu svých stoupenců, případně obecného zájmu, tedy odbory či lidskoprávní nebo environmentální organizace (Skovajsa, 2010).

1. 3. Typologie občanského aktivismu v Česku, transakční aktivismus

Ve svojí práci *Politický aktivismus v České republice* politolog Ondřej Císař upozorňuje, že „fakt, že středoevropské organizace vykazují nízké úrovně organizovaného členství, ještě nutně neznamená absenci jakéhokoli aktivismu“. Přestože na individuální rovině nedochází k velké mobilizaci občanů k participaci na aktivismu (a OS je dle metriky z předchozí podkapitoly považovaná za slabou), některé z lokálních organizací fungují jako efektivní advokační skupiny a jsou schopny ovlivňovat státní, regionální, dokonce v některých případech i transnacionální rozhodovací procesy (Císař, 2008). K tomuto dochází prostřednictvím něčeho, co Petrova a Tarrow popisují jako *transakční aktivismus* – ten, oproti koncepci participačního aktivismu, představuje dočasná i trvalá spojení jednak mezi organizovanými nestátními aktéry, jednak mezi nimi a politickými stranami, institucemi a držiteli moci. (Petrova & Tarrow, 2007) Císař o transakčním aktivismu mluví jako o jednom ze čtyř modů politického aktivismu přítomných v České republice. Tyto módy jsou následující:

Starý participační aktivismus – modus založený na relativně široké participaci občanů, ale nižší četnosti protestních událostí. Jedná se typicky o odborové svazy. Vznášejí materialisticky orientované požadavky, a to jednak ekonomické, jednak týkající se veřejných politik. Své požadavky směřují převážně na státní instituce na centrální úrovni a na firmy. Repertoár (míněno *soubor rutinních praktik, které se aktéři učí, sdílejí a vykonávají prostřednictvím záměrné volby*) jejich jednání obnáší standardní nenásilné strategie, tedy petice a demonstrace, v případě odborů také stávky. Přístup těchto organizací k politickému systému je oproti ostatním módům relativně snadný. (Císař & Navrátil & Vráblíková, 2011; Císař, 2008)

„Nový“ radikální aktivismus – zakládá se převážně na volných organizačních platformách, přičemž mobilizační schopnost je vůči ostatním módům

relativně nízká. Jedná se o nejvíce centralizovaný modus aktivismu s 60,5 % protestních událostí zorganizovaných v Praze. Do jejich portfolia patří především nenásilné demonstrace, ale oproti jiným modům zahrnuje i jistý podíl násilných přímých akcí. Cíli tohoto aktivismu jsou především mezinárodní instituce, veřejné mínění, političtí aktéři, český stát a jeho politická elita. Časté jsou lidskoprávní požadavky, požadavky týkající se národní bezpečnosti a zahraniční politiky.

Osobně se domnívám, že tato část Císařovy analýzy během patnácti let od svého vydání značně zastarala a nedaří se jí reflektovat nástup relativně agilních radikálních environmentálních iniciativ využívajících zpravidla repertoár nenásilných přímých akcí, jakými jsou Limity jsme my nebo Extinction Rebellion. Nová typologie by si dle mého zasloužila úpravu, která by rozlišovala mezi „novým“ radikálním aktivismem zastoupeným například Anarchistickou federací či obecně antiglobalizačním hnutím a „ještě novějším“ radikálním aktivismem, pro který je krom nového repertoáru a požadavků typická také velká internacionální provázanost se spřátelenými organizacemi. (Tlapáková, 2020)

Občanská sebeorganizace – svým mobilizačním rozsahem malý, relativně častý a nejdecentralizovanější modus aktivismu. Zaměřuje se především na centrální státní instituce a jejich regionální ekvivalenty. Jeho požadavky se týkají fungování státních institucí, soudnictví, policie, životního prostředí a veřejných politik. Jsou vnášeny především pomocí petic a nenásilných demonstrací. Tento modus se překrývá s částí protestních událostí a petic, které reagují na otravu Bečvy.

„Nový“ transakční aktivismus – k tomuto modu se řadí většina organizovaných protestních událostí. Využívají nenásilné demonstrace, petice, ale i kulturní strategie, jako jsou performance, happeningy, výstavy, festivaly. Cíli na veřejné mínění, centrální i regionální instituce, firmy. Jejich

požadavky jsou různorodé: environmentální, lidskoprávní či týkající se veřejných politik. Zpravidla bývají orientovány postmaterialisticky. Obvykle se kloní k profesionálním metodám práce a k „aktivistickému marketingu“, pracují na atraktivním rámování své problematiky a snaží se ji medializovat. (Císař, 2008) Transakční aktivisté nespolehnou na mobilizaci vysokého počtu stoupenců, ale vsázejí na vztahy a sítě, v nichž jsou propojeni s jinými aktéry. Dle Císaře a Navrátila jsou transakční vztahy definovány schopností organizací vstupovat a udržovat mezi sebou na horizontální úrovni výměnu zdrojů (Navrátil & Císař, 2014).

Mazák a Diviak však upozorňují na nutnost rozlišovat, k jakým formám sdílení či pomoci v těchto vztazích dochází a jaká je jejich intenzita: „*Stejně jako je třeba ke zkoumání individuální participace rozlišovat pouhé klinutí na tlačítko ,líbí se mi‘ a účast na okupační stávce, záleží i na povaze vztahů. Pouhá výměna informací mezi organizacemi nebo zdvořilostní předání obsahu na sociálních sítích se liší od angažovanější spolupráce.*“ (Mazák & Diviak, 2018, str. 205) Navrhují proto specifičtější konceptualizaci horizontálního rozměru transakčního aktivismu. Zaprvé se jedná *asociační transakční vazby (associative transactional ties)* – jakýkoli způsob spolupráce nebo pozitivní výměny mezi organizacemi, včetně vzájemné komunikace, zohledňování vlastních postojů, vzájemného sdílení obsahu na sociálních sítích a podobně. Zadruhé se jedná o *vzájemně závislé transakční vztahy (interlocking transactional ties)*, silné, důležité vztahy založené na dělbě práce mezi organizacemi tak, že jednotlivé aktéři mohou těžit z práce ostatních. Tuto distinkci považují za zásadní i při zkoumání vztahů mezi aktéry v rámci svého výzkumu. (Mazák & Diviak, 2018)

1. 4. Teorie rámování

Výše zmíněné analytické pojmy se zabývají především politickými příležitostmi a konkrétní projevy aktivismů. Pro studium sociálních hnutí je však nutné vzít do úvahy také kulturní prostředí a platné diskurzy, které určují strukturní příležitosti hnutí. Toto diskurzivní prostředí a dynamický proces, jakým způsobem s ním hnutí nakládá, z významňuje ho či ho přetváří, můžeme zkoumat pomocí teorie interpretačních rámců (*framing theory*). Právě tento aspekt, tedy to, jak mezi sebou jednotliví aktéři hnutí kolem Bečvy vyjednávali, jakým způsobem hodlají interpretovat události kolem otravy a jejího vyšetřování a řešení ze strany státních institucí a autorit, a především to, jak chtějí být sami vnímáni právě těmito institucemi i širší veřejností, jak sami sebe chtějí prezentovat a jaký odpovídající strategický repertoár proto hodlají zvolit, vnímám pro svou analýzu jako velmi důležitý. Některé termíny v této kapitole nemají ustálený český překlad, doplňuji je proto jejich anglickými ekvivalenty

Jedním z prvních autorů, kteří začali o sociální realitě uvažovat pohledem interpretačních rámců, byl Erving Goffman. Rámce definuje jako interpretační schémata, která jednotlivcům umožňují nalézat, vnímat, identifikovat a označovat událost. Tím, že událostem a jevům přiřazují významy, dokáží třídit zkušenosti a podněcují a řídí další akce, ať už individuální nebo kolektivní (Snow, 1986). Pro dnešní podobu framing theory, jak ji také využívám pro potřeby svojí analýzy sociálního hnutí, je však nejdůležitější práce Benforda a Snowa. Tito autoři zdůrazňují, že sociální hnutí nejsou nositeli již přítomných myšlenek a významů, které by se automaticky vynořovaly z již daných struktur nebo existujících ideologií. Naopak, aktéři hnutí se aktivně zapojují do tvorby a udržování významů a připisují událostem právě takové významy, které dokáží získat podporu zatím

nezúčastněných, mobilizovat své členy a příznivce a demobilizovat protivníky. (Benford & Snow, 2000).

Benford a Snow Goffmanovu teorii rozvinuli a formulovali (či upřesnili) její zásadní koncepty. Jedná se jednak o základní úkoly interpretačního rámce (*core framing tasks*) – *diagnostické rámování (diagnostic framing)*, *prognostické rámování (prognostic framing)* a *motivační rámování (motivational framing)* –, a jednak o strategicky orientované procesy z nich plynoucí – *přemostování rámce (frame bridging)*, *zesilování rámce (frame amplification)*, *rozšiřování rámce (frame extension)*, *přeměnu rámce (frame transformation)* a o obecný cíl těchto aktivit, jímž je vysoká *rezonance (resonance)*. Tyto stěžejní koncepty popíšu a vysvětlím v následujících odstavcích.

Základní úkoly interpretačního rámce

Diagnostické rámování je prvotní proces, při němž hnutí identifikuje problém a především se snaží určit jeho příčiny a původce, kteří za problém nesou zodpovědnost a které je třeba k této zodpovědnosti dohnat. Hledání viníka však není přímočarý a bezproblémový proces. Naopak, jak uvádí Benford (1993), je častým zdrojem konfliktů uvnitř hnutí. Potenciálních viníků může být více a mohou být více či méně abstraktní, od konkrétních politiků, státních institucí až k obecnému socioekonomickému uspořádání. Zvolení vhodného viníka tedy musí být předmětem vyjednávání uvnitř hnutí (Benford & Snow, 2000).

Při *prognostickém rámování* dochází k formulaci vhodného řešení identifikované problematické situace a strategií, jak tohoto řešení dosáhnout. Z některých studií vyplývá, že výsledek diagnostického rámování přímo ovlivňuje množství strategických možností, které se zdají vhodné a z nichž hnutí při prognostickém rámování volí. To, jaké akční strategie budou

zvoleny, také přímo ovlivňuje existující sociokulturní prostředí a předpokládaná odezva ze strany protivníků, kteří zákonitě také vytvářejí své interpretační rámce. Tento fenomén se nazývá *counterframing* – hnutí například může předpokládat, že se ho protistrana bude snažit vykreslit jako nebezpečné, extremistické či neinformované, a proto může cíleně volit strategie, které tomu odporují a umožní tato nařčení neutralizovat. (tamtéž)

Třetím základním úkolem rámce je *motivační rámování*. V tomto procesu sebe samo hnutí prezentuje navenek tak, aby dosáhlo co nejúspěšnější mobilizace mezi svým cílovým publikem. Hnutí se pomocí strategického využívání jazyka a komunikace vlastních narativů snaží ovlivnit postoje a jednání jedinců, mobilizovat je k akci, případně mobilizaci udržet. Využívá k tomu slovní repertoár zdůrazňující *vážnost (severity)* a *naléhavost (urgency)* diagnostikované situace, a *účinnost (efficacy)* a *vhodnost (propriety)* navrhovaných prognóz. (tamtéž)

Strategické procesy rámování

Strategickými procesy jsou míněny procesy záměrné, utilitární a zaměřené na dosažení konkrétního cíle – oslovení nových členů, mobilizace příznivců, získání zdrojů a podobně.

Zprv se jedná o *přemostování rámce*, tedy propojování dvou nebo více ideologicky souladných, avšak svou strukturou oddělených rámců, které se týkají konkrétního problému. Přemostování může proběhnout jak mezi rámci dvou sociálních hnutí, tak mezi rámcem hnutí a obecným veřejným míněním či zatím nezmobilizovanou částí populace. Dle Benforda a Snowa se jedná o jeden z nejrozšířenějších strategických procesů. (Benford & Snow, 2000) Mazák tento proces ve své přehledové studii ilustruje příkladem alterglobalizačního hnutí z přelomu tisíciletí. Vzniklo propojením

environmentálních organizací, znepokojených destrukcí životního prostředí důsledkem globalizačních procesů, odborových organizací, které spatřovaly problém v přesouvání výroby do rozvojových zemí, a lidskoprávních organizací, které požadovaly, aby se krom rozvoje globálního obchodu věnovala pozornost také dodržování lidských práv. Propojením těchto rámců pak vzniklo širší hnutí usilující o alternativu k jednorozměrné podobě globalizace zaměřené pouze na ekonomické faktory. (Mazák, 2016)

Druhým ze strategických procesů rámování je *zesilování rámce*, tedy zdůrazňování, objasňování nebo ožívování přítomných hodnot a přesvědčení, a to ideálně tak, aby rámec využíval existující kulturní hodnoty a vzorce. Benford a Snow uvádějí příklad „rasově kritického hnutí“, kdy se stigmatizované sociální hnutí, jehož přesvědčení jsou v příkrém rozporu s majoritními kulturními hodnotami, snaží toto stigma překonat tím, že svoji ideologii etnické nadřazenosti maskují pomocí pojmů jako „láska“, „hrdost“ či „zachování“ (Benford & Snow, 2000)

Třetím procesem je *rozšíření rámce*, tedy snaha zahrnout do svého interpretačního rámce nová témata, obavy, problémy. Jinými slovy, rozšiřuje se tak množství problémů, na něž by mělo navrhované řešení poskytnout odpověď. Příkladem mohou být hnutí usilující o omezení individuální dopravy ve městech, jako například právě aktivní iniciativa 30 pro Prahu, která krom zvýšení bezpečnosti ve městě rozšířila svůj rámec o řešení čistoty ovzduší, problému hluku a veřejného zdraví nebo plynulost dopravy. (Česká televize – ČT 24, 7. 4. 2023)

Posledním strategickým procesem je *přeměna rámce* – přetváření starých významů či vytváření významů nových (týkajících se však stále též skutečnosti).

Rezonance

Akteři sociálních hnutí se při tvorbě interpretačních rámců snaží dosáhnout co největší míry *rezonance*. Termín *rezonance* odkazuje k tomu, jak efektivně dokáže rámeček mobilizovat ostatní aktéry, respektive jaká je vzájemná kompatibilita rámce tvořeného aktéry hnutí a rámců těch, které se hnutí snaží oslovit. Rezonanci rámců ovlivňuje jednak jejich důvěryhodnost, jednak jejich relativní důležitost.

Důvěryhodnost rámce závisí na jeho *konzistenci* (*consistency*), *empirické důvěryhodnosti* (*empirical credibility*) a *důvěryhodnosti autorů rámce* (*credibility of the frame articulators*). Otázka konzistence se týká toho, zda jsou proklamované názory, nároky, které hnutí vznáší, a akce, kterými se jich snaží docílit, v souladu (resp. jestli jsou tak vnímány). Hypoteticky platí, že čím zjevnější je rozpor mezi názory, nároky a akcemi, tím menší mobilizační kapacitu (resp. rezonanci) rámeček má. Míra empirické důvěryhodnosti se odvíjí od souladu mezi diagnostickým a prognostickým rámováním a skutečnými událostmi. Jinými slovy, aby byl rámeček empiricky důvěryhodný, musí se zdát jeho publiku důvěryhodným to, co označuje za příčiny problémů a jaké pro ně nachází řešení. Faktor důvěryhodnosti autorů rámce vychází z prosté reality, že není důležité pouze to, co je řečeno, ale i to, kdo to říká, jaký je jeho status a vnímaná expertíza. (Bedford & Snow, 2000)

Mimo důvěryhodnosti se na rezonanci rámce podílí také to, jaká je jeho relativní důležitost pro publikum, které se snaží mobilizovat. Tuto důležitost ovlivňují tři faktory. Prvním je centralita (*centrality*), tedy to, jak podstatné jsou hodnoty, přesvědčení a ideje, které interpretační rámeček vyjadřuje, v životech jeho cílového publika. Druhým je srovnatelnost či vztáhnutelnost ke zkušenostem (*experiential commensurability*), tedy to, zda je rámeček blízký každodenní zkušenosti svého publika, nebo je naopak příliš abstraktní a je obtížné ho vztáhnout k běžné realitě. Třetím faktorem je narativní věrnost

(*narrative fidelity*) nebo také kulturní rezonance (*cultural resonance*). Rámec je narativně věrný, rezonuje-li s kulturními narativy, „mýty“, s příběhy, do kterých cílové publikum zasazuje události ve světě a svoje zkušenosti s ním. (tamtéž)

Empirická část práce

2.1 Cíl práce a výzkumné otázky

Cílem této kvalifikační práce je analýza sítě vztahů mezi aktéry environmentálního aktivismu, který se vzedmul po kauze otrávení Bečvy (oficiálně stále ještě neznámou látkou) v září roku 2020, zachytit, jací aktéři se do této sítě zapojili v jakých rolích, a především určit a pokusit se vysvětlit faktory, které určovaly podobu těchto vztahů, pro což se jako klíčové ukazuje především pochopit, jaké interpretační rámce aktéři aktivismu využívají a využívali, jak byly vyjednávány, proč jsou takové a jaké implikace to pro jejich vztahy má a mělo.

Tento cíl ve svojí finální podobě se mi však vyjevil až po prvotních vstupech do výzkumného terénu. Z povědomí, které jsem o problematice měl před rozhodnutím se jí začít věnovat a které pramenilo primárně z jejího obrazu v médiích a na sociálních sítích, se síť jevila jako mnohem širší, se zapojením aktérů zastupujících víceméně všechny oblasti politicky angažovaného života, od vysoko postavených politiků přes místní aktivisty *občanské organizovanosti* mobilizované kauzou, odbornou veřejnost až po etablované více i méně radikální environmentální organizace. Pilotní fáze výzkumu mě však dovedla k poznání, že síť aktivistů je mnohem užší a že některé ze zmíněných skupin jsou v ní zastoupeny méně nebo vůbec. Tento fakt, protichůdný s předchozím intuitivním očekáváním, mě přiměl, abych se ve výzkumu začal mnohem více zajímat nejen o to, jaké vztahy jsou přítomny, ale právě o to, jaké vztahy přítomny nejsou a proč.

Původní výzkumné otázky, které jsem si stanovil a následně přehodnotil, byly následující:

Hlavní výzkumná otázka: Jaká je povaha vztahů mezi aktéry spojenými občanským aktivismem, iniciovaným kauzou Bečva 2020; jak se tyto vztahy ustanovovaly a jak se proměňovaly v čase?

Dílčí výzkumná otázka 1: Jak probíhalo navazování vztahů mezi aktéry výše zmíněného aktivismu a kdo jsou tito aktéři?

Dílčí výzkumná otázka 2: Kde nalezly tyto vztahy uplatnění?

Dílčí výzkumná otázka 3: Jak se proměnila povaha těchto vztahů v čase?

Dílčí výzkumná otázka 4: Mají tyto vztahy platnost a slouží jako základ něčemu dalšímu i mimo tuto konkrétní kauzu?

Tyto otázky jsou formulovány příliš obecně a odpovídají pilotní fázi výzkumu, do kterého jsem vstupoval s jinými očekáváními a s nedostatečně zmapovaným terénem. Odpovědi na ně se sice také nalézají v této práci, ale konkrétnější důležité aspekty výzkumu si kladou za cíl zodpovědět následující, finální výzkumné otázky:

Hlavní výzkumná otázka: Hlavní výzkumná otázka: Jaká je povaha vztahů iniciovaných kauzou Bečva 2020 a co to znamená v kontextu české občanské společnosti?

Dílčí výzkumná otázka 1: V jakých formách se projevoval aktivismus na Bečvě a čím je to podmíněné?

Dílčí výzkumná otázka 2: Jaké vztahy mezi sebou navázali jednotliví aktéři aktivismu, k čemu byly využívány a jak se proměňovaly v čase?

Dílčí výzkumná otázka 3: Jaké interpretační rámce postihující kauzu a sebe samotné aktivisté vytvořili a jak byly vyjednávány?

2. 2 Volba tématu

Ke zvolení tématu výzkumu mě vedlo několik faktorů. Jedním z nich je moje politické přesvědčení a fakt, že vnímám problémy spojené s ochranou životního prostředí jako jedny z nejpálčivějších, kterým jako společnost čelíme a v budoucích letech čelit budeme. Přirozeně mě tedy otrava Bečvy jako projev devastace přírody zasáhla a kauzu jsem prostřednictvím médií sledoval, byť jsem se do ní sám (z důvodů osobních kapacit, a především pandemické situace v době, kdy kauza byla nejživější) zapojil minimálně, pouze svým podpisem pod peticemi. Stejně tak považuji za znepokojivý stav české politické kultury, rozložení moci v zemi a otázku reálné nezávislosti institucí, jejichž kolektivní zodpovědností by měla být rovnost občanů před zákonem. To jsou témata, která se kauzy vzhledem k (oficiálně stále nepotvrzenému) viníkovi otravy také velmi blízce dotýkají.

Protože jsem původně uvažoval o hnutí kolem Bečvy jako o velmi názorově rozmanitém množství lidí, kteří se ale navzdory rozporům svých pozic dokázali shodnout a společně podnikat kroky, které by vedly k objasnění a napravení pro ně nespravedlivé situace, doufal jsem, že by se poznatky o tom, jak tohoto spojení dosáhli a co pro to museli případně obětovat, mohly dát aplikovat i v jiných situacích, kdy je třeba nalézat společnou řeč a postavit se společně za něco, co považujeme za důležité. Obávám se totiž, že takových situací v rychle se měnícím politickém klimatu, a především v souvislosti s rozvratem klimatu planetárního, bude bohužel jenom přibývat. Po zjištění reálné nižší rozmanitosti aktérů se tento zájem obrátil opačným směrem, a to k otázce, zda by má zjištění nemohla pomoci při formulaci strategií, jak různorodé aktéry, které spojuje společný zájem, propojovat lépe.

2. 3 Výzkumný design – případová studie

Svůj výzkum jsem koncipoval jako případovou studii. V obecnosti se dá případová studie popsat jako *deskriptivní, exploratorní, explanační nebo jiný výzkum, který je zacílen na hloubkové poznání vybraných charakteristik, aspektů, vlastností, fenoménů nejčastěji jednotlivce, skupiny, případně komunity nebo instituce*. Typicky vychází z více zdrojů dat (Chrastina, 2019, str 53-54). Jedná se o nesmírně široký koncept s množstvím dílčích definicí a desítkami vnitřních variabilit stran používané metodologie, obsáhlosti práce, zamýšleného účelu, komparačního potenciálu, generalizace a dalších faktorů. Mimo jiné právě pro relativní volnost formy případové studie a z toho plynoucí možnosti přehodnocovat, přepracovávat, volně objevovat, ji považuji za vhodnou, a to jednak z podstaty kulturní antropologického bádání jako interpretativního a situovaného, reflektivního, jednak z prostého důvodu, že moje výzkumné schopnosti jakožto studenta bakalářského programu jsou limitované a výzkum v tomto ohledu fungoval také jako můj osobní proces samostatného pronikání do antropologické praxe.

Chrastina ve svojí vyčerpávající příručce o případové studii nabízí její tři hlavní konceptualizace, a to dle Roberta K. Yina, Roberta E. Stakea a Sharan B. Merriam. Odlišnosti mimo jiné plynou z jejich epistemologických východisek – pozitivistického u Yina, konstruktivistického u Stakea a Merriam. Zatímco Yin předkládá pevný, úzký a strukturovaný design případové studie, zbylí dva autoři mnohem více zohledňují flexibilitu a jistou formu nepředvídatelnosti, vycházejí z přesvědčení, že *lidská znalost a poznání jsou více konstruovány než objevovány* (Stake, 1995, cit. podle Chrastina, 2019, str. 80). Přístup Merriam a Stakea mnohem víc odpovídá kvalitativně orientovanému výzkumu v kulturní antropologii.

Pojetí Merriam je nejvolnější, zdůrazňující interpretativní povahu výzkumu. Výstupem výzkumné metody případové studie je rekonstrukce reality,

interagující s jinými rekonstrukcemi či interpretacemi sledovaného fenoménu. Poznání je tak v každém momentu neustále vztahováno k jiným poznáním, je utvářeno sítí interakcí a vztahů mezi výzkumníkem, dosavadním poznáním a objekty výzkumu (Chrastina, 2019). Tento silně konstruktivistický pohled a chápání výzkumné činnosti jako interaktivního procesu objevování a porovnávání různých interpretací reality sdílím a umožňuje mi si průběžně uvědomovat vlastní situovanost a fakt, že i já svojí analýzou interpretačních schémat nova interpretační schémata vytvářím.

Dle Merriam je objekt případové studie, tedy případ, ohraničeným, integrovaným systémem, a ve svojí kontextovosti je tak nahlížen. Případová studie má být koncipovaná jako intenzivní, holistický popis a analýza ohraničeného fenoménu – programu, instituce, osoby, procesu, sociální jednotky. Případovou studii definují tři základní atributy – musí být konkretizovaná, tedy zaměřená na konkrétní fenomén, musí být bohatě, hustě a zevrubně popisná a musí být *heuristická*. Analýza dat, tedy odkrývání jejich významů, spočívá v jejich *konsolidaci, redukci a interpretaci* (tamtéž).

Umístění práce v typologii případových studií

Nepovažuji za možné a ostatně ani za přínosné v této práci podrobně rozebírat všechny partikulární směry, kterými se případová studie může vydat, jak může být koncipována. Několik odstavců však chci věnovat typologickému zařazení svojí případové studie, jejím konkrétním charakteristikám a dilematům pro mě relevantním. Některá jejich řešení vyplývají z povahy zkoumaného problému, terénu a dat, která mi jsou k dispozici, některá jsou produktem mojí rozvahy.

Dle metodologického záměru se má studie řadit ke studiím idiografickým – za cíl si kladou popsat, vysvětlit, případně interpretovat konkrétní případ.

Případem mojí studie je událost je událost a vztah, respektive série protestních událostí a aktivit a vztahy mezi zapojenými aktéry. Typologicky tedy hovoříme o případové studii události, rolí a vztahů (*studies of events, roles and relationships*). Protože si klade za cíl vysvětlit pozorované vzorce dějů a identifikovat pozorované vztahy a snaží se obojí vysvětlit, jedná se primárně o tzv. *explanatorní studii*. Tyto studie jsou založeny na zjištěních o povaze skutečnosti a na hledání adekvátního vysvětlení příčinných souvislostí, často na principu hledání vzorců, tedy opakujících se momentů, způsobů jednání, které se vztahují k těmto souvislostem vztahují. Společně s *deskriptivní studií*, která je zaměřená primárně na popis vlastností a specifika distribuce sociálních fenoménů, se jedná o nejčastější typ případové studie.

Z hlediska počtu zkoumaných případů se jedná o studii jednopřípadovou, diachronní, tedy sledující fenomén v jeho proměnlivosti v čase a popisující tento vývoj. Synchronní studie by oproti tomu byla časově ohraničená přítomným okamžikem. Svou práci z povahy různorodosti zkoumaných vztahů a (ne)sdílených významů jsem původně hodlal koncipovat jako holistickou, postihující případ jako celostní, specifickou entitu, což je ostatně i požadavek dle Merriam. Narazil jsem však v tomto ohledu na limity svých pracovních kapacit, svých zkušeností s výzkumnou prací a na problém, který dle mého přesně vystihuje Chrastina: „(...) *výstup [holistické] případové studie může působit rozsáhlým vyprávěním, protože výzkumníkovi přichází všechno důležité*“ (Chrastina, 2019, str. 112). Výsledkem je tedy spíše studie vystavěná na několika podjednotkách, jimiž se zabývám, a netroufám si tvrdit, že bych svou původní ambici na holistickou práci naplnil.

Data a konkrétní metody

Jak již zaznělo, případová studie obvykle vychází z více zdrojů dat. V mém případě se jednalo v první řadě o polostrukturované rozhovory s 10 lidmi v kauze více či méně a různými způsoby zapojenými, dále rozhovory volné a nestrukturované v restauračních zařízeních ve Valašském Meziříčí, texty petic a také o příspěvky a komentáře uvnitř facebookové skupiny Otrávená Bečva nám není lhostejná (v textu také jako OBNL). Domnívám se, že poslední zmíněný zdroj bohužel byl schopen poskytnout jenom omezené množství dat, a to proto, že skupina je moderovaná a je zjevné, že součástí moderace bylo i mazání příspěvků a komentářů. V omezené míře mi pak posloužily další mediální obsahy, články a videa. Většinou se však zaměřovaly především na kauzu jako takovou, přinášely investigativní informace k ní, ale málokdy se věnovaly aktivismu s kauzou spojenému.

K respondentům svých rozhovorů jsem se dostal jednak přes již zmíněnou skupinu, jednak přes známého z Valašského Meziříčí. Velkou roli hráli samotní respondenti, kteří mi byli schopni a ochotni doporučit někoho dalšího a zároveň se mu za mě například i zaručit – to proto, že někteří aktéři kauzy už jsou z relativně silné mediální pozornosti, do které je kauza postavila, unavení a už mají pocit, že všechno řekli. Velmi mi pomohla jednak jejich solidarita se mnou jakožto studentem a jednak zdůrazňování toho, že moje otázky se nebudou týkat průběhu otravy a technických záležitostí jejího řešení. Musím však podotknout, že v některých případech toto zdůrazňování nebylo příliš efektivní a příslušný respondent se pro svou vášeň rozpovídal o tom, jaké všechny druhy ryb v řece umřely, kde se nacházel každou hodinu dne otravy, jaké úkony během toho prováděl a tak dále. Jednak jsem cítil vděk vůči participantům, že si na mě udělali čas a chtějí se mnou mluvit, a tak mi přišlo neslušné je nenechat volně mluvit, jednak jsem se bál, že by mi tak nějaká cenná informace mohla uniknout. V hovoru jsem je tedy nijak

nezastavoval a snažil se vrátit interview do zamýšlených kolejí vždy každou další otázkou. V praxi to mělo za důsledek relativně velké množství audio záznamu, ze kterého jsem následně musel při přepisu vyškrtávat desítky minut pro mě hluchých pasáží.

Rozhovory probíhaly v lednu a únoru 2023. U rozhovorů jsem preferoval osobní setkání, která jsem navíc v případě cesty do Valašského Meziříčí mohl spojit s dalším poptáváním se ve městě. Osobní setkání však nebyla vždy možná nebo důležitá, a tak některé rozhovory proběhly online. Ze všech hloubkových rozhovorů jsem pořizoval audio záznamy, ty jsem následně přepisoval a podroboval otevřenému kódování, které spočívá v identifikaci významových jednotek ve výpovědích a přiřazování kódů k nim. Následně jsem v procesu axiálního kódování mezi těmito kódy nacházel vztahy a vytvářel kategorie kódů, které se vázaly k jednotlivým aspektům výzkumu. S výpověďmi, které jsem si vykopíroval z facebookové skupiny, a s některými částmi svého terénního deníku z Valašského Meziříčí, jsem pracoval obdobným způsobem. Součástí každého rozhovoru byl vždy souhlas s použitím rozhovoru v bakalářské práci a s její publikací, přičemž většina respondentů netrvala ani na anonymizaci. Vzhledem k tomu, že mi však časové možnosti neumožnily s nimi výsledky svojí práce zpětně konzultovat, k anonymizaci přistupuji a respondentům přiděluji jména z knihy Gottland Mariusze Szczygiela, kterou jsem měl nejbližší svému psacímu stolu.

Respondenti

K respondentům jsem se dostal především na doporučení, jakýmsi efektem sněhové koule, a prostřednictvím facebookové skupiny. Ti, kteří se mnou byli ochotní mluvit a pro které je kauza stále velmi rezonujícím tématem, se však do velké míry kryjí s lidmi nejzapojenějšími, kteří se v aktivismu angažovali na úrovni organizátorů akcí, jako svědkové u soudu a detektivové na vlastní pěst, případně s lidmi, kteří se profilují jako ochránci přírody. Vnímám, že mi ve výzkumu chybí hlubší rozhovor s někým místním, spíše pasivním podporovatelem, případně naopak i s odpůrcem, ale bohužel se snaha nalézt respondenta k takovému rozhovoru ukázala jako marná, a proto je hlas těchto lidí zapojen pouze prostřednictvím mého vyptávání se po valašskomeziříčských hospodách.

Respondenti, kteří se mnou absolvovali polostrukturovaný hloubkový rozhovor, jsou následující:

Antonín: Člen expertního týmu senátorky Seitlové a spoluautor jedné z petic. Lokální politik z blízkého města za environmentálně orientovanou neparlamentní stranu s dlouholetou zkušeností v environmentalistickém prostředí. Díky zkušenostem z tohoto prostředí a ze svojí strany fungoval jako propojující článek expertů.

Tomáš: Spoluautor jedné z petic, původně z regionu, studující na univerzitě v českém krajském městě..

František: Učitel v regionu, jeden z hlavních organizátorů shromáždění, spoluautor jedné z petic, environmentalista. Podílel se organizátorsky i na prvním Envirofestu. Jeden z moderátorů facebookové skupiny.

Vladimír: Místní rybář, byl součástí jak okamžitého řešení havárie, tak následného vyšetřování a svépomocné detektivní práce, několikrát vypovídal u soudu, účastnil se demonstrací a shromáždění.

Anna: Přerovanka studující v Olomouci, kauzu pozorovala a vnímala prizmatem obyvatelky blízkého průmyslového města, dle svých slov de facto vnitřní periferie s dlouhodobými environmentálními potížemi.

Marie: Pražská filmařka, která ve svém filmu uměleckým způsobem zachytila kauzu a její vnímanou absurditu. Rozhovor s ní posloužil jednak k utřebením myšlenek před vstupem do samotného terénu, jednak mi poskytl pohled kosmopolitní mladé generace environmentálně angažovaných. Účastnila se jedné z demonstrací.

Ladislav: funkcionář místního oddělení Českého rybářského svazu, podílel se přímo na řešení situace havárie, na svépomocném vyšetřování a také mnohokrát vypovídal u soudu. Jeden z moderátorů facebookové skupiny. Rozhovor s ním byl jeden z prvních a dal mi mnoho informací o otravě jako takové a jejím řešení, které jsem ale v práci nevyužil.

Karel: asistent poslance, který byl členem parlamentní vyšetřovací komise, moderátor facebookové skupiny. Nepochází z bezprostřední blízkosti Bečvy, kauzu původně začal sledovat díky sociálním sítím a následně se jí začal věnovat v rámci svého povolání.

Olbram: aktivní člen novodobé radikální environmentalistické organizace studující v jednom z krajských měst, původně však z regionu, v době otravy student místního gymnázia, do aktivismu se krom účasti na demonstracích tehdy zapojoval roznášením letáků a podobnými pracemi.

Ludvík: filmař žs kořeny ve Valašském meziříčí, mapoval pro sebe kauzu, participuje na novodobém environmentalistickém aktivismu, v kauze Bečva však přímo zapojen nebyl – původně o ní měl v plánu točit, ale z kapacitních a pandemických důvodů k tomu nedošlo.

Je lehce paradoxní, že právě rozhovory s Ludvíkem, Olbramem a Marií, které měly původně sloužit hlavně k utřídění myšlenek, hrály nakonec ve výzkumu

relativně důležitou roli, a to díky tomu, že poskytly perspektivu těch, kteří se sice zajímali a mají zkušenosti s environmentálním aktivismem, ale na aktivismu na Bečvě se podíleli velmi omezeně nebo vůbec.

3. 1. Analýza a interpretace dat

Repertoár aktivismu na periferii

Formy aktivismu, který kolem Bečvy vznikl, se omezovaly prakticky výhradně na neradikální a tradiční strategie, na strategie spojené dle Císaře jednak s občanskou organizovaností, jednak s novým transakčním aktivismem, a to konkrétně na pokojná protestní shromáždění, petice, ale také kulturní strategie, umělecké výstupy (vznikla řada písní, které tematizovaly havárii a vnímanou liknavost úřadů a s tím spojenou nespravedlnost, v Choryni byla také u řeky odhalena busta Andreje Babiše shlízejícího na řeku), happeningy (celorepubliková akce Světlo pro Bečvu) a festival (Envirofest Bečva času).

Oproti tomu radikálnější repertoár, který by představovaly například blokády či jiné formy nenásilných nebo i násilných přímých akcí, přítomen nebyl. To zároveň ovšem neznamena, že by po repertoáru, který neradikální hranice překračuje, neexistovala žádná poptávka. I když není v mých silách posoudit, s jakou odezvou by se radikálnější aktivismus setkal v regionu a zda by pomohl dosáhnout hnutí kolem Bečvy uspokojivějších výsledků, než jakých dosáhlo tradičními cestami, častou kritikou, kterou lze vyčíst z příspěvků na facebookové skupině, z některých mých rozhovorů (Anna, Ludvík, Olbram) i z hospodských vyptávání se, je nedůslednost a bezzubost zvoleného strategického repertoáru:

„No jasně. Přijdeme na náměstí, zanádáváme si, popláčeme si a co to udělá? Tyhle chvílkařský věci mě upřímně poslední dobou čím dál víc štvoou. Jasný, lepší je dělat něco než vůbec nic, ale když už je nás tolik a jsme schopní se sejít, tak co to posunout trošku dál do něčeho akčnějšího. Protože takhle liberálně si tam zazpívat písničku, to umí každý.“ (Anna)

Fakt, že radikálnější aktivismus nebyl přítomný, si na základě výzkumu vysvětlují především kapacitou lokální občanské společnosti, jejím složení a tím, kdo disponuje prostředky k aktivismu a know-how, jak aktivismus provádět a jak s ním kontinuálně pracovat. Je totiž třeba si uvědomit zásadní roli, kterou má předchozí zkušenost s aktivismem.

Požadavky na radikálnější repertoár se v prostředí skupiny OBNL omezovaly především na obecné vyjadřování frustrace se stávající situací, svolání o tom, že by se „mělo udělat něco víc“, „vzít spravedlnost do vlastních rukou“, „naběhnout na ně“ a další velmi nekonkrétní formulace bez představy toho, co by to *něco víc* nebo *naběhnutí na ně* mohlo ve skutečnosti znamenat. Jak popisuje Císař (2008), *nový radikální aktivismus* je v Česku výsadou urbánních center a ti, kteří by jednak měli povědomí o tom, jak jednat mimo neradikální rámec, a jednak ochotu se do takového jednání pouštět, a tak by mohli frustrované hlasy usměrnit a jejich požadavky formulovat, v regionu úplně chybí. Jedná se totiž především o mladé lidi, kteří na Valašsku nemají příliš motivací zůstat, naopak se přesouvají za vzděláním a příležitostmi do Prahy nebo do Brna, kde následně ono know-how naberou a do aktivistických kruhů se zapojí (v případě mých respondentů v iniciativě *Limity jsme my*), do regionu už se však obvykle natrvalo nevrací:

„Podle mě ti lidi to neznali. Tam byla úplná absence prostředků. (...) V tom regionu prostě ani nejsou mladí lidi, kteří jsou vlastně v rámci tohohle nejaktivnější. Mladí z Valmezu jsme primárně v Brně. Ve Valmezu na to ti lidi nejsou.“ (Olbram, 12. 2. 2023)

Oproti tomu lidé, kteří se chopili v nově nastalé situaci po otravě řeky kormidla, protože zkušenosti měli – například František z pořádání akcí *Miliónu chviliek pro demokracii*, Ladislav ze svého jiného angažmá v aktivismu týkajícím se ochrany řek – neměli z důvodů osobních preferencí, ale ani z důvodů strategických, zájem na tom, aby se repertoár mimo

neradikální mantinely rozvíjel. Důležitým faktorem je, že ti, kteří v regionech daleko od center mají zkušenosti s angažovaností, a především kapacity k aktivismu, jsou relativně zajištěni, ze střední třídy, s určitým kulturním i sociálním kapitálem, který se promítá do jejich politického přesvědčení a ovlivňuje i to, jaký repertoár hodlají při prosazování svých zájmů díky svojí centrální funkci v aktivistické síti prosazovat.

Důležitou roli ve skladbě těch, jejichž angažovanost se dostala dále než k frustrovaným výrokům v diskuzích na Facebooku, hraje i fakt, že chemička Deza ve Valašském Meziříčí a druhotně skrze holding i Precheza v Přerově jsou jedněmi z největších zaměstnavatelů v regionu, a potenciální aktivisté z řad zaměstnanců tak stojí před dilematem, zda se postavit za Bečvu, nebo si ušetřit případné problémy a být loajální vůči svému zaměstnavateli, který teď navíc k výročí Agrofertu (a dle některých respondentů k umlčení případných svědků při příležitosti počínajícího soudu s firmou Energoaqua) rozdává štědré odměny za odpracované roky:

„Tady převládá jednak strach z toho, abych nepřišel o obživu a aby se mi někdo nemstil. Víím, že v dobách, kdy Deník Referendum dal [informace o] vyvoření z té kaustifikační jednotky do prostoru, policie kontrolovala mobily zaměstnanců DEZY, komu kdo volal a posílal fotky. Takže tady fenomén strach hraje velkou roli.“ (Ladislav, 7. 1. 2023)

Dalším důležitým faktorem, který definoval akční repertoár, byla probíhající pandemická krize viru COVID-19. Předáci hnutí jasně vnímali, že se svými shromážděními pohybují na hraně legality a že by tento fakt mohl být snadno zneužitelný potenciálními politickými protivníky, což pouze přispělo k tomu, aby dbali na umírněnost akcí. Pro mnoho lidí také pandemie znamenala konec možnosti cestování a návštěv rodného kraje, ať už z morálních (tedy ze strachu z přenesení potenciální nákazy na svoje blízké), nebo v některá období právních (kvůli zákazu cestování mezi regiony) důvodů, což vnitřní periferii

Valašskomeziříčska ještě více odřízlo od okolního světa a případných alternativních impulzů. V neposlední řadě vnesla pandemická situace mnoho změn do životů lidí stran jejich osobních kapacit, vrátím-li se k nim vedle zkušeností a know-how jako k základnímu předpokladu pro to, aby se jedinec mohl hlouběji angažovat v občanském aktivismu. Zatímco například Františkovi nově nabytý volnější režim, který mu umožnila distanční výuka a dočasné uzavření veřejné instituce, kde pracoval na polovinu úvazku, dal prostor, aby se mohl intenzivně věnovat kauze, pro jiné pandemie představovala náhlou nezaměstnanost, výrazné omezení příjmů či mnohem více práce o domácnost a o děti na distanční výuce.

Důležitým krokem, který udal směr, jakým se aktivismus na Bečvě měl dál vyvíjet, bylo Františkovo založení facebookové skupiny Otrávená Bečva nám není lhostejná, která dále umožňovala sdílení informací o kauze i vzájemné propojování místních, kteří se chtěli nějak podílet. Skrze tuto síť se lidé propojovali, ovšem za přítomnosti pravidel a moderace, kterou zajišťoval v počátcích František, následně pak přibral do týmu Ladislava a Karla.

Rybář jako ideální aktivista

Další, v té době již existující neformální síť s význačným postavením v celé kauze, jsou místní rybáři. V kauze byli angažováni prakticky od jejího začátku. Především z jejich řad se rekrutovali dobrovolníci, kteří v den otravy a během následujících dní odklízeli uhynulé ryby, také ale sbírali vzorky a de facto započali svépomocné vyšetřování případu (při čemž jim pomohla dokonalá znalost vlastního terénu, výpustí a říčních proudů). Velkou měrou tvořili návštěvníky shromáždění a jsou také dnes jediní, kteří kauzu udržují otevřenou a pracují na jejím vyřešení – Ladislav ještě na začátku tohoto roku pořádal v poslanecké sněmovně seminář a spolu s Vladimírem jsou důležitými svědky v soudu s firmou Energoaqua.

Vysoká míra zapojení rybářů je logická – rybářský život je přímo napojený na řeku a život v ní a každý rybář si klade za cíl mít řeku zdravou, ať už z pocitu zodpovědnosti či lásky nebo z prozaického důvodu, že bez ryb v řece se žádné ryby chytat nedají. Popisují-li Benford a Snow (2000) jako jeden z určujících mobilizačních faktorů centralitu, tedy relativní důležitost hodnot, které se hnutí snaží prosadit, v každodenních životech těch, které se snaží mobilizovat, aktivizace rybářů v boji za spravedlnost pro jejich domovskou řeku to potvrzuje:

„Bečva je krví mého srdce, já jsem odkojený tou řekou. Když jsem měl 9, tak mě tatínek vzal na ryby k řece. My jsme chodili k mostu a šli jsme proti vodě směrem do Lhotky.“

(Ladislav, 7. 1. 2023)

Fakt, že sítě vztahů mezi rybáři v době havárie už existovaly a nemusely se ustanovovat, usnadnil propojování spojenců v kauze. V neposlední řadě to také byli právě rybáři (spolu s Františkem, dlouhodobě se věnujícím vodě v krajině), kteří zvláště v počátcích, než se do kauzy vložili akademici, mohli zprostředkovávat expertní data a pomocí článků a sociálních sítí je komunikovat směrem k veřejnosti.

Transakční síť – experti, politici a neziskovky

Do *vzájemně závislých* transakčních vztahů s lokálně ukotvenými aktivisty vstupovali také mnozí členové české akademické obce, odborníci na říční život, hydrologii a jiná přidružená témata. Tito akademici se do aktivistické sítě zapojili jednak díky informacím publikovaným lokálními aktéry, mimo jiné díky Františkovým přehledovým článkům týkajících se nesrovnalostí oficiální verze, ale především díky jejich rozhodnutí uspořádat v dubnu 2021 Fórum Bečva a mnohé odborníky na ně pozvat. Díky této síti pak jednak ve svých výstupech mohli pracovat i s jejich odbornými názory na kauzu, ale

také například s důležitým pokusem, kdy profesor Jakub Hruška vylil do Bečvy solný roztok a díky měření jeho koncentrace v dalších částech řeky po proudu dokázal výrazné trhliny v oficiálním posudku soudního znalce Klicperry.

Vzájemně závislý transakční aktivismus se neomezoval pouze na expertní rovinu, ale také na rovinu politickou. Jednalo se jednak o interpelace na ministra vnitra a životního prostředí, zaslání podnětu na Generální inspekci bezpečnostních sborů motivovanou indiciemi o netransparentním vyšetřování kauzy, jednak o zřízení parlamentní vyšetřovací komise. Díky navázání vztahů s poslancem a ministrem školství Gazdíkem mohli aktivisté využívat právnických služeb i prostředků z Gazdíkovy mandátu vyplývajících.

„Říkám, že mam odebrané vzorky, ale nevím, kdo to bude platit. Volalo se Gazdikovi, valilo to do akreditovane laboratoře. No dobré, faktura na ně, ještě na ministerstvo, tak výborně. Zaplatil a nebyl problém. Jak tady byl nebo když jel okolo, tak se vždycky stavil na kus řeči.“ (Vladimír, 24. 2. 2023)

Ne všichni politici, kteří se s kauzou přinejmenším rétoricky spojovali, se však opravdu zapojili do aktivistických struktur. V kontextu neuspokojivého vývoje kauzy a jejího vyšetřování tento fakt pouze prohloubil už existující skepsi vůči ochotě politické moci zasazovat se o obecné dobro mimo rámec vlastního prospěchu. Ti politici, kteří se o obecné dobro opravdu zasazovali a využívali k tomu svého vlivu a prostředků, jsou v odpovědích respondentů reflektujících jejich zapojení vykreslováni jako bojovníci navzdory existujícímu systému spíše než jako reprezentanti funkční politické moci:

„Důvěru v instituce už nemám, ani v soudního znalce už nesdílím důvěru. V poslední době už zklamávají poslanci nebo vláda, kteří slibovali v minulém volebním období, že Bečva bude prioritou a že by se měla ta sněmovní vyšetřovací komise obnovit. To

uvedli i do závěrečné zprávy, že ta komise z minulého období je předpokladem pro další pokračování komise v novém období. Gazdík byl v minulém období ministrem, každý měsíc navrhoval obnovení, tak mu to odkývali, i že se to zařadí do programového prohlášení vlády, ale pak to jenom zobecnili na ochranu řek.“ (Karel, 17. 2. 2023)

Také se ukazuje, že velké množství transakčních vztahů, které se objevily, bylo pouze asociačního charakteru. Četné politické i environmentální organizace sdílely na svých kanálech informace o kauze, petice a pozvánky na shromáždění a pracovaly prostřednictvím těchto aktivit na sociálních sítích rozšiřování rámce aktivismu na Bečvě jako součásti politického a environmentálního boje za spravedlnost, ale ke konkrétní spoluúčasti a výraznějšímu zasíťování už nedocházelo. Některé z těchto organizací však kauzu na Bečvě zařadily do svého vlastního politicko-environmentálního rámce. Na základě havárie na Bečvě například vznikla petice neziskové organizace Arnika, která rámec spravedlnosti pro Bečvu spojuje s obecnějšími požadavky na důkladnější ochranu vodních toků. V rámci širšího politicko-environmentálního rámce, překračujícího hranice spravedlivého vyšetření havárie, jehož reálným produktem je Envirofest Bečva času, se však mnohé z těchto organizací podílely svým programem.

Rámovací procesy a neradikalita jako strategie

Jak jsem dříve zmínil, volba neradikálního repertoáru nebyla podmíněna pouze osobními preferencemi nejaktivnějšího jádra aktérů a jejich poněkud abstraktním požadavkem na slušnost, ale také jejich strategickými pohnutkami. Tito aktéři strategicky volili svůj repertoár i rétoriku tak, aby svému rámci zajistili co největší rezonanci. Vzhledem k despektu, který radikální aktivismus dle respondentů u společnosti má, vnímali nutnost vytvářet svůj obraz racionálních, znepokojených občanů, formulovat své

požadavky co nejvěcněji a spíše než na obviňování systému z chybnosti a žádání nápravy, požadavku odvolání zodpovědných činitelů nebo explicitního spojování neuspokojivého vyšetřování kauzy s nekompetencí či korupcí v příslušných institucích, svou rétoriku směřovali na žádost, aby systém konal dle svých vlastních pravidel. Například co do počtu podpisů nejúspěšnější petice, 8 otázek k Bečvě, na níž se podíleli František s Tomášem, je úmyslně vytvořená tak, aby byla co nejméně kontroverzní a co nejpřístupnější:

„My jsme nechtěli být radikální. Vnímáme, že ten radikální aktivismus je sice nějak vnímaný na západě, ale v tom Česku je vnímaný poměrně špatně. (...) Chtěli jsme opravdu být umírnění a fakt jsme se snažili... Nemyslím, že jsme byli úplně umírnění, myslím, že když si člověk přečte tu petici, tak je tam fakt tvrdé vyjádření na ty aktéry. Ale nechtěli jsme udělat nějaká radikální gesta, požadovat nějaké odvolání, anebo i radikální gesta v tom, jak si člověk představí to XR nebo tak. Takhle jsme tu petici chtěli formulovat, aby i fanoušek i odpůrce vlády, i vlády ve Valmezu (...), aby tu petici nikdo nemohl nepodepsat jenom proto, že má pocit, že je ta petice nějak zaujatá.“
(Tomáš)

Neradikální repertoár a rámování sebe samotných jako umírněných, data-based a racionálních aktérů, bylo motivované také očekáváním counterframingu ze strany protivníků a předpokladem, že se aktivisty budou snažit vykreslit jako extremisty, kteří nejsou schopni přijít s konstruktivními řešeními. Aktivisté si tímto také nechtěli uzavírat cesty k dalším případným spojencům, jakými byli i političtí představitelé.

Tato strategie, tedy prezentovat se jako co nejméně radikální, se propsala i do toho, jakým způsobem byl spravován hlavní informační kanál, jímž se aktivisté i příznivci mohli mezi sebou dorozumívat, a to facebooková skupina. Vzhledem k tomu, že je to veřejný prostor, do něhož i bez přihlášení může nahlížet každý, byl i obsah v něm moderován tak, aby dle moderátorů

neuškodil dobrému a neextremistickému image aktivismu, což zároveň mělo i implikace pro ochotu lidí s radikálnějšími požadavky účastnit se aktivismu ve stanovených mantinelech:

„Já bych řekl, že to, že to nebylo extrémistické, je zásluha právě toho, že na diskusích jsme korigovali ty extrémisty, kteří se nakrklí a potom nepřišli. Oni by potom možná i přišli, ale my jsme dali jednoznačně najevo, že extremismus nikoli, že to tady v naší iniciativě nefunguje.“ (František)

„Tuto skupinu založili lidé, kteří pro Bečvu dělají a věnují času daleko více než většina členů dohromady. Pokud teda stanoví nějaká pravidla a určí, co je a není v rámci nich, pak nevím, co jena tom složité respektovat. Skupina není samozřejmost, ale něčí iniciativa, v rámci volného času, pro dobrou věc.“ (Karel ve skupině OBNL, 31. 1, 2021)

Aktivisté také počítali s případným counterframingem ze strany Andreje Babiše, a to v podobě zpochybňování jejich motivací a označování celé kauzy za kampaň proti Babišově osobě. Navíc považovali za důležité nepřipravit se o možnost, aby se k nim přidali i příznivci ANO, které v kraji politicky dominuje. Aby tomuto counterframingu, který Babiš hojně využívá i v jiných případech, čelili, směřovala skupina moderátorů a část běžných členů skupiny svůj dohled i na to, aby Babiš nebyl akcentován v komunikacích a v rámci shromáždění a aby se za původce diagnostikovaných problémů považoval spíše chybný, ale napravitelný anonymní úředník, či chemička Deza jako taková:

„Nedělejte z toho politické cíle a zmiňujte jenom Dezu, když už musíte. Oni to budou brát jenom jako další kampaň. Spíš tím více poškodíte, než pomůžete vyšetření kauzy. (...) Jde o vyšetření kauzy, ne o vaše politické ambice, ČIŽP už psala článek,

že je to politický boj. Dáváte jim tak triumfy a oni toho využijí.“ (Anonymizovaný autor, 17. 12. 2020)

S přibývajícími důkazy, mimo jiné díky Hruškově pokusu, který rozporoval oficiální policejní verzi okolností otravy, a také proto, že Babiš protirátovací rétoriku o kampani stejně s úspěchem použil, se to však začalo měnit a prvotní diagnóza, tedy pouze politováníhodná chyba v systému, byla nahrazována diagnostickým rámováním situace jako způsobené korupcí, klientelismem a propojením strany ANO se státní správou.

„Zprvu se ty akce brzdily trošku politicky, že to nebyly vyloženě protesty proti Babišovi a ANO. To vím, že se moderátoři a správci snažili uhlídat, aby to osočování nebylo takové přímé, protože tehdy jsme neměli přímé důkazy na to. Akorát se to časem těmi nepřímými důkazy k tomu ta pozornost navracela nebo poukazovala na to, že to čím dál více poukazovalo na to, že v tom to politické uskupení figuruje. Ale zprvu se to na těch akcích pohlídalo.“ (Karel, 17. 2. 2023)

Názor úzkého jádra ohledně repertoáru a jeho radikálnosti se také během času do jisté míry proměňoval a ne všichni zpětně reflektují svoji umírněnost čistě jako pozitivní:

„Nemyslím si, že by to [blokáda úřadu či jiná přímá akce] nebylo odůvodněné, vzhledem k rozsahu toho, co se dělo a co jsme se dozvídali během těch měsíců. Zprvu by to ale asi nebylo úplně uvážené. (...) Mohli jsme možná být důslednější, radikálnější a politicky konkrétnější, ale to říkám až teď, když se začínají ty naše domněnky časem potvrzovat a nějaké to spiknutí zločinné je hodně lidem stále více zřetelnější.“ (Karel, 17. 2. 2023)

Stran radikálního akčního repertoáru a úvah, jak a jestli ho do svého občanského aktivismu zahrnout, zde tímto vzniká poněkud paradoxní situace, kdy jádroví aktivisté upozadovali možnosti k radikálnějšímu repertoáru ve vlastních řadách a odmítali s ním být spojování proto, že

aktivisty, kteří tento repertoár využívají, vnímají v politickém diskurzu jako marginalizované, a přestože však někteří z nich tento repertoár zpětně nehodnotí jako neefektivní či nemístný, svým odmítáním těchto forem aktivismu v důsledku přispěli k jejich další marginalizaci.

3. 2. Diskuze

Domnívám se, že kauza Bečva je v mnoha svých ohledech symptomatická pro celou českou občanskou společnost, respektive zrcadlí její limity. Nejen rozhovory, ale především situace ve valašskomeziříčských hospodách vyvolané mými otázkami, mi potvrdily, jak vysoká všeobecná nedůvěra panuje vůči vykonavatelům politické moci, demokratickým procesům, a hlavně vůči svým vlastním možnostem se na nich podílet. Všichni, se kterými jsem vedl rozhovor, a kteří se žádné formy aktivismu nezúčastnili, přestože vnímali otravu Bečvy a okolnosti jejího vyšetřování jako velkou křivdu, uvedli, že nevěří tomu, že by bylo v jejich silách cokoli změnit a ovlivnit. Dlužno také říct, že jsem se nesetkal s nikým, kdo by věřil oficiální verzi a považoval vyšetřování za transparentní – to, co se měnilo, byla pouze míra rezignace.

K občanské společnosti výzkum přináší ještě jeden poznatek. Fakt, že to byli právě rybáři realizující se v zájmovém spolku a lidé s předchozí zkušeností s participací, a jakou důležitost měly na těchto základech už dříve vytvořené solidární sítě, vnímám jako potvrzení myšlenky funkční občanské společnosti jako „školy demokracie“ a předpokladu pro fungování demokratického systému, formulované mimo jiné dříve zmíněným Erstem Gellerem.

Lokální zasíťování, které díky aktivismu vzniklo nebo se upevnilo, vnímají aktéři v této síti jako pozitivní a s potenciálem se znovu aktivizovat v budoucnu v případě nové potřeby postavit se za obecné dobro. Stejně tak se v rámci těchto sítí ustanovila nová přátelství a společný boj vytvořil skupinu lidí, která si je schopná a ochotná si solidárně pomoci v situacích přesahujících hranice kauzy:

„Potkala se strašně dobrá sorta lidí a je z toho spousta známých a kamarádů, která když je nějaký problém, když něco potřebuješ nebo se něco řeší. Napíše ti známý, že má auto v Hranicích, jak se tam má dostat. Tak borec píše, že stejně jede na Olomouc, tak tě tam stáhne. Takovým stylem to začalo fungovat.“ (Vladimír, 24. 2. 2023)

Myslím, že by však bylo krátkozraké předpokládat, že tím v regionu občanská společnost nějak silně zesílila, spíše se v některých případech rozšířily soukromé kruhy, v nichž lidé žijí a interagují vně občanské společnosti. Neuspokojivý výsledek kauzy se negativně propsal i do sebedůvěry těch nejaktivnějších. Je zjevné, jak důležité jsou dílčí úspěchy v motivaci dál se aktivně angažovat. A v situaci, kdy jsou dílčí úspěchy buď nepřítomné, nebo nejsou dostatečně uspokojivé (například fakt, že ředitel České inspekce životního prostředí odstoupil ze své funkce, který ale nepřinesl žádné nové informace či změny stran vyšetřování), přichází demotivující pesimismus a deziluze. K ochabnutí aktivismu vedlo mimo jiné přehlčení neustále novými negativními podněty, ať už jde o několikátou vlnu covidu a restrikcí s ním spojených, válku na Ukrajině či ekonomickou krizi:

„Hrozně se to táhne, úplné minimum informací se dostává ven, vy úplně furt nevíte co, a za ten rok už jste v tom životě někde úplně jinde a hrozně se vám nechce ten případ, tu Bečvu opouštět, protože máte pocit, že jste tím strávili velkou část života, ale zároveň úplně ztrácíte motivaci se v tom dál angažovat, protože nevidíte, že se to někam posouvá. A mně to přišlo fakt těžké, jak to uchopit dál.“ (Karel, 17. 2. 2023)

S tímto vědomím se nabízí otázka, zda by to vypadalo jinak, kdyby se lokálním aktivistům do své sítě podařilo zapojit i aktivisty městské a radikální. Ti se totiž dlouhodobě potýkají se stejnými potížemi, balancují na hraně vyhoření a přehlčení, vyčerpání ze stavu světa a z velmi omezených dílčích úspěchů. Zároveň se jim však daří s tímto faktem aktivně pracovat a

demobilizující faktory minimalizovat. Díky napojení na mezinárodní sítě podobných iniciativ se totiž mohou inspirovat zkušenostmi ostatních a mají přístup k jejich know-how, šířenému mnohdy i pomocí komplexních metodik. I proto vnímám spojení nového, radikálního, městského aktivismu a regionální občanské sebeorganizace jako nevyužitý potenciál a možný způsob, jak udržet občanskou angažovanost déle aktivní a odolnější vůči demobilizačním faktorům.

Závěr

Jak ukazuji v jádru analytické části textu, zkoumanou aktivistickou sítí můžeme zařadit k sítím transakčního aktivismu. Při bližším zkoumání vyšlo najevo, že velká část tohoto aktivismu byla pouze afiliačního typu a postrádala v sobě aspekt spolupráce nad rámec symbolických gest a poskytování platformy na sociálních sítích. Také se ukázalo, že reálný počet mobilizovaných aktérů, kteří se aktivně angažovali, byl mnohem nižší, než se na první pohled zdálo, a do velké míry omezený na prostředí Valašskomeziříčska. Tento fakt, vzhledem k limitovaným kapacitám regionu stran zkušeností s jinými než konvenčními formami aktivismu, výrazně ovlivnil i repertoár (tedy pokojná shromáždění, petice, kulturní akce a jiné), kteří aktivisté volili, a to i přes nedostatečnost tohoto repertoáru vnímanou částí mobilizovaných (či mobilizovatelných) lidí. Další aktivismus transakčního typu, v podobě vzájemně závislých vztahů, byl navázán především s některými environmentálně či opozičně orientovanými politiky.

Předchozí zkušenost s občanskou participací, respektive již existující síť známostí a blízkost kauzy vůči každodenní životní zkušenosti v případě rybářů, hrála rozhodující roli v tom, jak se vyprofilovala jádrová skupina jádrová organizátorů. Tito pak největší měrou ovlivňovali jak repertoár, tak na něj navázanou image, jakou považovali svůj aktivismus za nejvhodnější

rámovat, využívajíc přitom svoji autority plynoucí z centrálního postavení v aktivistické síti. Krom toho, že volili v souladu se svými preferencemi, také zohledňovali potenciální counterframing ze strany politických protivníků, a neradikalita a rámování svého snažení jako střízlivého, zpočátku dokonce apolitického působení znepokojených občanů, se pro ně stala strategickým projektem a způsobem, jak si zajistit co největší rezonanci i efektivitu při vymáhání svých požadavků.

Vývoj, kterým aktivismus na Bečvě během uplynulých let prošel, přes prvotní mobilizaci směřoval k ochabnutí a úpadku, kdy už jsou v dnešní době do kauzy angažované jednotky těch nejodhodlanějších a Envirofest Bečva času je jediným veřejným projevem občanské angažovanosti, který kauzu stále připomíná (a současně ji zařazuje do širšího environmentálně-sociálního rámce, v němž se, nyní již ve vzájemně závislých transakčních vztazích, angažují i dříve afiliačně zapojené neziskové organizace.)

Důvodem k tomuto úpadku se ukazují být jednak nedostatek dílčích úspěchů, které by mohly působit motivačně, a s tím související deziluze a narůstající nedůvěra ve spravedlnost a v instituce, na nichž se ji aktivisté snažili vymocit, jednak také neexistence zkušeností a know how, jak s těmito demobilizačními faktory nakládat.

Na závěr analýzy, v části věnované diskuzi, hovořím o tom, jak kauza a její aktivismus vypovídá o obecných problémech české občanské společnosti, a základě získaných poznatků představuji bod, který vidím jako nevyužitý potenciál a jako možný způsob, jak vytvořit dlouhodobě udržitelnější a efektivnější občanskou angažovanost, tedy propojení centralizovaných (a radikálnějších) urbánních a regionálních struktur. Pokud si můj výzkum v druhém plánu vzal za svou ambici vypovědět něco o možnostech funkční a rozmanitější občanské společnosti tváří v tvář budoucím výzvám, domnívám se, že se tak skromně stalo zde.

Použité zdroje

BARNES, Samuel H. The Changing Political Participation of Postcommunist Citizens. *International Journal of Sociology*. 2006, roč. 36, č. 2, s. 76–98. ISSN 0020-7659, 1557-9336. DOI: 10.2753/IJS0020-7659360203

BENFORD, Robert D. a David A. SNOW. Framing Processes and Social Movements: An Overview and Assessment. *Annual Review of Sociology*. 2000, roč. 26, č. 1, s. 611–639. ISSN 0360-0572, 1545-2115. DOI: 10.1146/annurev.soc.26.1.611

Centrum pro výzkum veřejného mínění. Angažovanost občanů a zájem o politiku – únor 2020, tisková zpráva [online]. 26.3.2020 [cit. 5.4.2023]. Dostupné z: <https://cvvm.soc.cas.cz/cz/tiskove-zpravy/politicke/demokracie-obcanska-spolecnost/5181-angazovanost-obcanu-a-zajem-o-politiku-unor-2020>.

Centrum pro výzkum veřejného mínění. Česká veřejnost o fungování demokracie a nedemokratických alternativách politického systému – srpen/září 2021, tisková zpráva [online]. 13.12.2021 [cit. 5.4.2023]. Dostupné z: <https://cvvm.soc.cas.cz/cz/tiskove-zpravy/politicke/demokracie-obcanska-spolecnost/5513-ceska-verejnost-o-fungovani-demokracie-a-nedemokratickych-alternativach-politickeho-systemu-srpen-zari-2021>.

Centrum pro výzkum veřejného mínění. Vliv na politické rozhodování – březen 2020, tisková zpráva [online]. 1.5.2020 [cit. 5.4.2023]. Dostupné z: <https://cvvm.soc.cas.cz/cz/tiskove-zpravy/politicke/demokracie-obcanska-spolecnost/5209-vliv-na-politicke-rozhodovani-brezen-2020>.

Císař, O. 2013. “Post-Communism and Social Movements” In *Encyclopedia of Social and Political Movements*, vol. 3, eds. D. Snow, D. della Porta, B.

Klandermans, and D. McAdam. London: Blackwell, 994-999. In: Encyclopedia of Social and Political Movements, vol. 3

CÍSAŘ, Ondřej, Jiří NAVRÁTIL a Kateřina VRÁBLÍKOVÁ. Staří, noví, radikální: politický aktivismus v České republice očima teorie sociálních hnutí. SOCIOLOGICKY CASOPIS-CZECH SOCIOLOGICAL REVIEW. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2011, roč. 47, č. 1, s. 137-167. ISSN 0038-0288.

CÍSAŘ, Ondřej. Politický aktivismus v České republice: sociální hnutí a občanská společnost v období transformace a evropeizace. 1. vyd. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. Politologická řada sv. č. 28. ISBN 978-80-7325-168-0.

Česká televize – ČT 24. Třícítku ve městě prosazuje podle Macinky zelená bojůvka. Bylo by čistší ovzduší a méně hluku, oponuje Žaloudek [online]. 7.4.2023 [cit. 27.5.2023]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/3577361-tricitku-ve-meste-prosazuje-podle-macinky-zelena-bojuvka-bylo-cistsi-ovzdusi-a-mene>.

DIANI, Mario. The Concept of Social Movement. The Sociological Review. 1992, roč. 40, č. 1, s. 1–25. ISSN 0038-0261, 1467-954X. DOI: 10.1111/j.1467-954X.1992.tb02943.x

CHRASTINA, Jan. Případová studie - metoda kvalitativní výzkumné strategie a designování výzkumu: Case Study - a Method of Qualitative Research Strategy and Research Design. 1. vyd. Křížkovského 8, 771 47 Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2019. ISBN 978-80-244-5373-6. DOI: 10.5507/pdf.19.24453736

MAZÁK, Jaromír a Tomáš DIVIÁK. Transactional activism without transactions: network perspective on anti-corruption activism in the Czech Republic. Social Movement Studies. 2018, roč. 17, č. 2, s. 203–218. ISSN 1474-2837, 1474-2829. DOI: 10.1080/14742837.2017.1404904

MAZÁK, Jaromír. Teorie sociálních hnutí: přehledová studie. AUC PHILOSOPHICA ET HISTORICA. 2016, roč. 2016, č. 2, s. 9–30. ISSN 2464-7055, 0567-8293. DOI: 10.14712/24647055.2016.13

NAVRÁTIL, Jiří a Ondřej CÍSAŘ. Towards a 'Non-Global Justice Movement'? Two Paths to Re-Scaling the Left Contention in the Czech Republic. In Donatella della Porta, Alice Mattoni (eds.). Spreading Protest. Social Movements in Times of Crisis. Colchester: ECPR Press, 2014. s. 227-252. ISBN 978-1-910259-20-7.

PETROVA, Tsveta a Sidney TARROW. Transactional and Participatory Activism in the Emerging European Polity: The Puzzle of East-Central Europe. Comparative Political Studies. 2007, roč. 40, č. 1, s. 74–94. ISSN 0010-4140, 1552-3829. DOI: 10.1177/0010414006291189

RAKUŠANOVÁ, Petra a Barbora STAŠKOVÁ. Organizovaná občanská společnost v České republice. Vyd. 1. vyd. Praha: Professional Publishing, 2007. ISBN 978-80-86946-22-1.

SNOW, David A. et al. Frame Alignment Processes, Micromobilization, and Movement Participation. American Sociological Review. 1986, roč. 51, č. 4, s. 464. ISSN 00031224. DOI: 10.2307/2095581

TLAPÁKOVÁ, Tereza. Analýza Extinction Rebellion hnutí v kontextech občanské neposlušnosti, radikalismu a extremismu [online]. Brno, 2020 [cit. 2023-06-27]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/hxtg8/>. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Petra MLEJNKOVÁ.